

být patrný parodický podtext a příběh končí jako humorka.

V příloze je uveden výsledek etnokartografické práce autora a Adama Horálka – devět „map folklorních sběrů v 19. století“ (s. 116–124). Následuje podrobný výčet „literatury a /tištěných/ pramenů“ (s. 125–139), „rukopisných/ pramenů“ (s. 140) a spojený jmenný a věcný „rejstřík“ (s. 146–147).

Publikace je zajímavá jak výběrem a ošetřením významného textu z díla Dagmar Klímové (jejíž památce je kniha věnována), tak čínorodým přístupem Jaroslava Otčenáška. K základní orientaci v oboru by mohla sloužit i jako vysokoškolská učebnice.

Jiří Traxler (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Dagmar Klímová – Jaroslav Otčenášek, ČESKÁ POHÁDKA V 19. STOLETÍ. Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha 2012, 150 s.–

Kniha je složena ze dvou autorsky samostatných textů – D. Klímové (1926–2012) a J. Otčenáška. Spojujícím tématem je žánr „pohádka“, avšak odlišné kvality jsou postoje teoretické, metodologické i interpretační. Stať D. Klímové vznikla zkrácením autorčina díla *Lidové vyprávění v období národního obrození* (interní tisk ÚEF ČSAV, Praha 1980). Pro recenzovanou knihu byla použita část *Česká lidová pohádka a české národní hnutí* (s. 9–68), celé shora uvedené dílo D. Klímové zůstává jako celek bohužel nepřístupné. Autorka v něm prokazuje podrobnou orientaci v moderní folkloristice a zabývá se celou lidovou prózou ve společenském kontextu

tehdejší doby. Pracuje se sbírkami z Čech (českými i německými) a z Moravy. Otčenášek však z práce Klímové vypustil celý oddíl *Pověstové žánry v období národního obrození*, v němž se přesně definují podstaty a typové znaky a podává podrobný rozbor celého bohatství lidového vyprávění za národního obrození. Otčenáškův soud, že „jsme se rozhodli vydat nejkvalitnější a nejpřínosnější část věnovanou pohádce a humoru“ (s. 8), je vzhledem k významu studie D. Klímové jen účelový, aby mohl do publikace včlenit své texty.

V recenzované knize Klímová ukazuje na rozdílnost pohledu na pohádku v 19. a 20. století. Ještě na začátku 20. století se cenila její „uměleckost“, např. u Erbeny a Němcové, a významnou pramennou sbírku Kuldovu pokládali tehdejší badatelé za dílo bez umělecké hodnoty. V obrození byl rozhodujícím pohled literárněhistorický s příznakem slovanskosti. Zřetel k nositeli, funkci a sociálnímu prostředí se prosazuje až většinou ve 20. století. Tomu odpovídá orientace Klímové na sociální typologii českých lidových pohádek. Otázku dobové specifiky řeší Klímová u pověstí (tento úsek textu není do knihy zařazen) a u některých typů lidové satiry.

Druhou část knihy (s. 69–124, bez map a bibliografie) tvoří kapitoly od J. Otčenáška I. *Atributy české lidové pohádky a její sběratelé v 19. století* (s. 69–102) a II. *Problematika žánrových přechodů* (s. 103–115).

Obecný problém Otčenáškových textů je v tom, že autor má o tématech povrchní znalosti a tendenci z nich činit zobecňující závěry. Schází v nich hlubší vhled do materiálu a do teoreticko-metodologických východisek. V rozporu s titulem knihy se pohádkám 19. století věnuje překvapivě

málo. V rovině argumentační je pak použito pro 19. století jevů z 20. století. Tak např. v rozboru úvodních a závěrečných formulí jsou příklady vzaty převážně ze sbírek z 20. století. Autor přitom neukázal na regionální rozdíly a na funkci vypravěče. Důležitější však je, že zobecnění použití formulí je nesprávné. U pověsti nejde o formule, protože žánr je vázán na konkrétní realitu, kdežto pohádka, pro kterou jsou formule typické, vychází se světa fiktivních představ. Chybné je srovnání s baladou, její úvody a závěry jsou těsně svázány se strukturou děje.

Kapitola II-2 je věnována magickým číslům. O jejich funkcích v pohádkách píše už Klímová (s. 31–32). Obecně platný je princip dvojice a trojice: dvojice pracuje vždy s principem kontrastu, trojice s principem gradace. Otčenášek jen rozmnožuje precizní interpretace D. Klímové. Jeho názor o dominantním postavení čísla tři je redundantní. Toto číslo je odedávna součástí lidové kultury a magických představ, porušuje totiž symetrii „párové“ interpretace. Pětka je podle Otčenáška (s. 77) „jisté zakončení, zakulacení počtu“. Argumentuje, že v pohádkách se setkáváme nejčastěji s pěti bratry, což nesouhlasí s výskytem lichých čísel. Autor přidává izolované příklady a nezobecňuje.

Kapitola II-3 je věnována *Osobním jménům a jiným názvům v pohádkách* (s. 81–85). Autor soudí, že jménu předchází „přídomek“. Přídomek lze použít pro kteroukoli osobu s týmž znakem, vlastní jméno pouze pro osobu jednu. Výčet frekvence osobních jmen z matrik pro jejich užití v pohádkách i jiných folklorních textech není směrodatný. Důležitá je vazba na regionální soubory zdrobnělých a mazlivých podob. Repertoár

„folklorních“ jmen není nikdy přímým odrazem jmen z matrik.

Kapitola II-5 *Čeští sběratelé pohádek a humorek v 19. století* (s. 78–102). Podtrhuje se nutnost zabývat se názory a činností sběratelů, což podrobně učinila Klímová. Otčenášek podává většinou stručný, neúplný výčet. Domnívám se, že není možné hovořit „o období školených sběratelů a prvních vědeckých folkloristů v 60. letech 19. století“ (s. 93). Nelze souhlasit s tím, že rozmach výstavní činnosti v 19. století se děje „v duchu nacionalistických tendencí“ (s. 87), protože autor nerozlišuje pojmy „nacionalistický“ a „nacionální“.

Výčet sběratelů pohádek je bohužel neúplný. Chybí např. Jan Pleskáč (z Olešnice), Jan Soukop (ze Sloupu u Blanska), Vavřinec Švéda, který 1851–1858 zapsal pohádky na Dražanské vrchovině doslova z úst lidu a zcela bez autorské cenzury. Švéda má i závěrečné formule, které u zápisů z té doby jsou velmi řídké. Chybí i Matouš Václavek, který podrobně na Valašsku zpracovával lidovou kulturu včetně pohádky. Je nepochopitelné, že jsou opomenuti sběratelé ze Slezska. Při výčtu sběratelů se autor omezil jen na heslovité zpracování, opírající se většinou o informace z *Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Uvádí v nich pouze první vydání jejich sbírek a nikde se nezmiňuje o dalších reedicích, což by bylo vzhledem k oblíbenosti některých sbírek a jejich šíření a vzhledem ke změnám jejich rozsahu nebo úpravám textů badatelsky velmi potřebné, např. u Kuldy, u Kubína, u Šebestové nebo u Baara. U sběrů spolku Slavia uvádí pouze novou edici K. Dvořáka, původní nikoli.

Chyb a nepřesností v Otčenáškových „heslech“ o sběratelích je více. Upozorňuji jen na to, že Tille se na Valašsko nevypravil

„na doporučení F. Bartoše“, nýbrž z jiného popudu: „V r. 1888 byl jsem členem slovenského semináře, v němž prof. Gebauer mimo jiná themata k úkolům seminárním rád vybíral též studium lidové literatury, které tehdy bylo u nás ještě v plénkách. Jeho laskavou pomocí dostal jsem cestovní stipendium, jež stačilo k několikanedělnímu výletu na Moravské Valašsko ...“ (V. Tille, *Povídky sebrané na Valašsku r. 1888*. Národopisný sborník československý VII, Praha 1901, s. 45)

K oddílu III. *Problematika žánrových přechodů* (s. 103–115) zde nezaujmu stanovisko. Kapitola se netýká české pohádky v 19. století. Její obsah je z teoreticko-metodologického hlediska totiž tak závažný, že by všechny mé výhrady vyžadovaly samostatnou stať. Souhrnně lze jen říci, že autor nevystihl podstatu vztahu folklorních žánrů navzájem a jejich eventuálních přechodů.

V příloženém přehledu literatury a pramenů se objevují položky, které s tématem knihy souvisejí jen zcela volně, některá jiná díla však chybějí. Není rozlišena literatura, kterou použila D. Klímová, a kterou použil J. Otčenášek. V bibliografických údajích se místy bohužel vyskytují chyby. Např. na s. 131 v hesle kol. 1976 *Enzyklopädie des Märchens – Handwörterbuch der historischen und vergleichenden Erzählforschung* (3. vydání). Správně: ... *Handwörterbuch zur historischen...*; *Band 1*. 1977. Z řady této encyklopedie se uvádí ještě pouze sv. 12/1 z r. 2005, ostatní nikoli.

Titul recenzované knihy vypadá slibně už proto, že jejím vydavatelem je Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. To předpokládá, že se v ní o pohádce 19. století dozvíme zásadní, hodnotící a kvalifikující poznatky. Kniha vznikla jako spojení textů dvou autorů, textů, které se však navzájem odlišují kvalitou

znalostí a zejména teoreticko-metodologického přístupu. Je škoda, že mezi hodnotnou studií D. Klímové (první oddíl) a druhým a třetím oddílem etnologa, folkloristy a slavisty J. Otčenáška existuje tak nápadný odborný rozdíl. Jeho stati neobohacují došavadní odborné poznání, mají částečnou informační hodnotu pro širší kruh zájemců.

Marta Šrámková (Brno)

Reakce na text M. Šrámkové

Laskavý čtenář promine, ale úroveň textu M. Šrámkové, množství vyloženě zavádějících informací a absence kolegiality mě nutí alespoň stručně reagovat. Děkuji redakci *Českého lidu*, že mi to umožnila.

V *Předmluvě* hodnocené knihy (s. 8) je krátce vysvětleno, jak a proč kniha vznikla a jaké texty se v ní objevují. Nekonečné mudrování M. Šrámkové na toto téma je zhola zbytečné, především pak pokus podsunout čtenářům myšlenku, že jsem si knihu nějak vyrobil sám a texty D. Klímové v podstatě zneužil. Kniha vznikla na základě dohody mezi mnou a paní doktorkou Klímovou, dohodnuta byla podoba knihy i texty, které budou použity. U těchto jednání byli přítomni i další kolegové. Vzhledem k tomu, že se knížka zaměřuje na českou pohádku, zůstaly texty D. Klímové o pověstech nevyužity – jedná se o jiné téma. Oproti tomu texty o humoru, slovenských sbírkách a dobových specifických slovesného folkloru byly pro pochopení proměn vnímání pohádky a humorky v 19. století nezbytné, proto byly do publikace zařazeny.

Nyní už spíše krátce. Text D. Klímové v podstatě není M. Šrámkovou recenzován, je jen popsán a pochválen. Pak již následuje